

Date: 9th July-2026

SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN THE KHIV KHANATE.

Qudratillayev Parviz

3rd year student, Faculty of History, National University of Uzbekistan, History
(countries and directions).

Tel. +9989942401666

E-mail: parvizqudratillayev@gmail.com

Abstract: This article analyzes the specific features of the social protection system in the Khiva Khanate, its formation and principles of operation. It highlights the role of endowment properties, zakat, alms, charity, as well as state and religious institutions in supporting the segments of the population in need of social protection. Also, the historical experience of providing social assistance in the Khiva Khanate and its importance in ensuring the stability of society are evaluated based on scientific sources. The results of the research serve to reveal the specific aspects of the social protection system during the khanate and to study the social history of Uzbekistan.

Keywords: Khiva Khanate, social protection, endowment, zakat, charity, social assistance, history, public administration

СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В ХИВСКОМ ХАНАТЕ.

Кудратиллаев Парвиз

Студент 3 курса, Исторический факультет, Национальный университет
Узбекистана, История (страны и направления).

Tel. +9989942401666

Электронная почта: parvizqudratillayev@gmail.com

Аннотация: В данной статье анализируются специфические особенности системы социальной защиты в Хивском ханстве, ее формирование и принципы функционирования. Подчеркивается роль ваучного имущества, закята, милостыни, благотворительности, а также государственных и религиозных институтов в поддержке нуждающихся в социальной защите слоев населения. Также на основе научных источников оценивается исторический опыт оказания социальной помощи в Хивском ханстве и его значение для обеспечения стабильности общества. Результаты исследования позволяют выявить специфические аспекты системы социальной защиты в период ханства и изучить социальную историю Узбекистана.

Ключевые слова: Хива-ханство, социальная защита, ваучер, закят, благотворительность, социальная помощь, история, государственное управление.

XIVA XONLIGIDA IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMI.

Qudratillayev Parviz

Date: 9th July-2026

O'zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti Tarix(mamlakatlar va yo'nalishlar)
3-kurs talabasi.

Tel. +9989942401666

E-mail: parvizqudratillayev@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xiva xonligida amal qilgan ijtimoiy himoya tizimining o'ziga xos xususiyatlari, uning shakllanishi va faoliyat yuritish tamoyillari tahlil qilinadi. Unda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlashda vaqf mulklari, zakot, sadaqa, xayriya ishlari hamda davlat va diniy muassasalarning o'zni yoritilgan. Shuningdek, Xiva xonligida ijtimoiy yordam ko'rsatishning tarixiy tajribasi va uning jamiyat barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida baholanadi. Tadqiqot natijalari xonlik davridagi ijtimoiy himoya tizimining o'ziga xos jihatlarini ochib berishga hamda O'zbekiston ijtimoiy tarixini o'rganishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Xiva xonligi, ijtimoiy himoya, vaqf, zakot, xayriya, ijtimoiy yordam, tarix, davlat boshqaruvi.

Qudratillayev Parviz

O'zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti Tarix(mamlakatlar va yo'nalishlar)
3-kurs talabasi.

Tel. +9989942401666

E-mail: parvizqudratillayev@gmail.com

Kirish: Xiva xonligi Markaziy Osiyodagi muhim davlatlardan biri sifatida nafaqat siyosiy va iqtisodiy, balki ijtimoiy hayotning o'ziga xos tizimini ham shakllantirgan. Xonlikda jamiyatning turli qatlamlari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, kam ta'minlangan, boquvchisini yo'qotgan, nogiron va muhtoj kishilarni qo'llab-quvvatlash masalalari davlat boshqaruvi, islom huquqi hamda milliy an'analar asosida amalga oshirilgan. Bu jarayonda zakot, vaqf mulklari va boshqa xayriya jarayonlari muhim o'rin egallagan.

Bugungi kunda tarixiy tajribani o'rganish, ayniqsa ijtimoiy himoya tizimining tarixiy ildizlarini ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xiva xonligida mavjud bo'lgan ijtimoiy himoya mexanizmlarini tahlil qilish orqali o'sha davr jamiyatining ijtimoiy siyosati, insonparvarlik tamoyillari hamda davlat va diniy muassasalarning o'zaro hamkorligini yoritish mumkin. Bu esa O'zbekiston hududida ijtimoiy himoya institutlarining tarixiy taraqqiyotini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Mazkur maqolaning maqsadi Xiva xonligida amal qilgan ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi, uning asosiy yo'nalishlari, huquqiy va diniy asoslari hamda jamiyat hayotidagi o'rnini tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot davomida xonlik davrida muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlashning asosiy shakllari, ularning ijtimoiy ahamiyati va tarixiy tajribasi yoritiladi[1].

Tahlil va natijalar: Xiva xonligi Markaziy Osiyodagi yirik davlatlardan biri sifatida nafaqat siyosiy va iqtisodiy hayoti, balki o'ziga xos ijtimoiy munosabatlar tizimi

Date: 9th July-2026

bilan ham ajralib turgan. Xonlikda zamonaviy ma'nodagi davlat ijtimoiy himoya tizimi mavjud bo'lmagan bo'lsa-da, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlash diniy qadriyatlar, urf-odatlar, mahalla institutlari hamda davlat boshqaruvi orqali amalga oshirilgan. Islom dinining insonparvarlik tamoyillari asosida shakllangan zakot, sadaqa, fitr, vaqf kabi institutlar jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni saqlash va kambag'al hamda nochor qatlamlarga yordam ko'rsatishda muhim ahamiyat kasb etgan. Xiva xonligida ijtimoiy himoya masalalari ko'proq diniy-huquqiy me'yorlarga asoslangan bo'lib, ular shariat qoidalarini bilan tartibga solingan[2].

Xonlik hududida ijtimoiy yordam ko'rsatishning asosiy manbalaridan biri vaqf tizimi hisoblangan. Vaqf mulklari masjidlar, madrasalar, qabristonlar, ko'priklar, sardobalar va boshqa jamoat inshootlarini saqlash bilan bir qatorda, kambag'allar, yetimlar, bevalar hamda ilm talab qilayotgan yoshlarni moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga xizmat qilgan. Boy savdogarlar, yirik yer egalari, amaldorlar va xonlar o'z mulklarining ma'lum qismini vaqf sifatida ajratganlar. Ushbu mulklardan olinadigan daromadlar diniy muassasalar faoliyatini moliyalashtirish, mudarris va talabalarni ta'minlash, ehtiyojmand oilalarga yordam berish hamda ayrim hollarda musofirlarni oziq-ovqat va boshpana bilan ta'minlash uchun sarflangan. Bu holat vaqf tizimining o'sha davr ijtimoiy himoya mexanizmidagi muhim o'rnini ko'rsatadi[3].

Xiva xonligida zakot va sadaqa ham aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlashning asosiy vositalaridan biri bo'lgan. Islom shariatiga ko'ra, mol-mulki belgilangan miqdordan oshgan kishilar har yili o'z boyligining ma'lum qismini zakot sifatida ajratishlari lozim edi. Ushbu mablag'lar kambag'allar, miskinlar, qarzdorlar, yetimlar, bevalar hamda yo'lda qolgan musofirlarga tarqatilgan. Bundan tashqari, Ramazon va Qurbon hayiti munosabati bilan fitr sadaqasi va boshqa xayriya ehsonlari berilishi jamiyatda o'zaro mehr-oqibat va birdamlikni mustahkamlagan. Saxovat va muruvvat ko'rsatish xalq orasida yuksak axloqiy fazilat sifatida qadrlangan hamda diniy e'tiqod bilan chambarchas bog'liq bo'lgan[4].

Mahalla va qarindosh-urug'chilik munosabatlari ham Xiva xonligidagi ijtimoiy himoya tizimining ajralmas qismi sanalgan. Mahalla oqsoqollari aholining yashash sharoitini kuzatib borgan, yordamga muhtoj oilalarni aniqlagan va jamoa tomonidan ularga ko'mak ko'rsatishni tashkil etgan[5]. Uy-joy qurish, hosil yig'ishtirish, tabiiy ofatlar oqibatlarini bartaraf etish yoki oilaviy marosimlarni o'tkazishda hashar usuli keng qo'llanilgan. Hashar orqali nafaqat jismoniy mehnat, balki moddiy yordam ham ko'rsatilgan. Ayniqsa, boquvchisini yo'qotgan oilalar, yolg'iz keksalar hamda nogironlarga mahalla aholisi tomonidan muntazam yordam berilgan. Bu esa jamiyatda ijtimoiy birdamlik va o'zaro mas'uliyat hissining yuqori bo'lganidan dalolat beradi. Xiva xonlari ham ayrim hollarda aholining ijtimoiy ahvolini yaxshilashga qaratilgan choralarni amalga oshirganlar. Qurg'oqchilik, ocharchilik yoki tabiiy ofatlar yuz bergan davrlarda ayrim soliqlarni kamaytirish yoki vaqtincha bekor qilish, davlat omborlaridagi don va oziq-ovqat mahsulotlarini aholiga tarqatish kabi tadbirlar amalga oshirilgan. Bundan tashqari, ayrim xonlar masjid, madrasa, karvonsaroy va shifoxonalar qurilishiga homiylik qilganlar hamda ularga vaqf mulklarini ajratganlar[6].

Date: 9th July-2026

Bunday tadbirlar davlatning ijtimoiy mas'uliyatini namoyon etgan bo'lsa-da, ijtimoiy himoya tizimining asosiy yukini diniy muassasalar, vaqf mablag'lari va mahalliy jamoalar zimmasiga yuklagan. Xiva xonligidagi ijtimoiy himoya tizimi o'sha davrning iqtisodiy imkoniyatlari va ijtimoiy tuzilishiga mos ravishda shakllangan bo'lib, u davlat, din va jamiyatning o'zaro hamkorligiga asoslangan edi. Ushbu tizim bugungi zamonaviy ijtimoiy ta'minot tizimlaridan tubdan farq qilgan bo'lsa-da, aholining muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash va insonparvarlik qadriyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Ayniqsa, vaqf tizimi, zakot, sadaqa va mahalla institutlari orqali amalga oshirilgan ijtimoiy yordam ishlari Xiva xonligining ijtimoiy hayotida muhim o'rin egallagan hamda xalqning o'zaro birdamlik va hamjihatlik an'alarini mustahkamlagan[7].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Xiva xonligida ijtimoiy himoya tizimi zamonaviy davlat ijtimoiy ta'minoti shaklida bo'lmasa-da, islom dini tamoyillari, vaqf institutlari, zakot va sadaqa tizimi hamda mahalla va jamoa an'analari asosida samarali faoliyat yuritgan. Aholining kambag'al, yetim, beva, nogiron va boshqa ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlashda diniy tashkilotlar, mahalliy jamoalar va davlat boshqaruvi muhim o'rin egallagan. Vaqf mulklaridan olingan daromadlar ta'lim, diniy muassasalar va xayriya ishlarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan bo'lsa, zakot va sadaqa jamiyatda ijtimoiy tenglik hamda o'zaro mehr-oqibatni mustahkamlashga xizmat qilgan. Shuningdek, hashar va mahalla institutlari orqali amalga oshirilgan o'zaro yordam an'analari jamiyatda birdamlik va hamjihatlikni ta'minlagan. Shu jihatdan, Xiva xonligidagi ijtimoiy himoya tajribasi xalqning insonparvarlik qadriyatlari va milliy xayriya an'alarining tarixiy ildizlarini aks ettiradi hamda bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy himoya siyosatini tarixiy nuqtai nazardan o'rganishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tillaboyev S., Zamonov A. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: "Sharq", 2014. – 158 b.
2. Йўлдошев М. Хива хонлигида феодал ер эгалиги ва давлат тузилиши. – Т.:Ўздавнашр, 1959. – 196 б.
3. Кушжонов О., Полвонов Н. Хоразмдаги ижтимоий-сиёсий жараёнлар ва уракатлар (XIX аср иккинчи ярми - XX аср биринчи чораги). – Тошкент, 2007. – 372 б.
4. Садиков А. Экономические связи Хивы с Россией. – Ташкент, 1986. – 220 с.
5. Фуломов Я.Ф. Хоразмнинг суғорилиши тарих.: Ташкент, – Б. 81-83.
6. История Хорезма с древнейших времен до наших дней... – С. 115. 62
7. Дженкинсон Антонио. Путешествие в Среднюю Азию в 1558-1559 г – С. 178.